

Антонова О.Є. Розділ 7. Словник базових понять курсу “Педагогіка” // Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: Навчальний посібник / За заг.ред. О.А.Дубасенюк. – Житомир: Житомир.держ.пед.ун-тет, 2001. – С. 221-244.

РОЗДІЛ 7. СЛОВНИК БАЗОВИХ ПОНЯТЬ КУРСУ “ПЕДАГОГІКА”.

А

АБСТРАКЦІЯ – мислене відокремлення від тих чи інших сторін, властивостей або зв'язків предмета з метою виділення суттєвих і закономірних ознак; відхід у думці від несуттєвих властивостей, зв'язків, відношень предметів і виділення декількох рис, котрі цікавлять дослідника. Процес абстрагування має два степені: 1) виділення найважливішого у явищах і встановлення факту незалежності чи дуже незначної залежності досліджуваних явищ, на яку можна не зважати, від певних факторів; реалізація можливостей абстрагування, тобто один об'єкт замінюється іншим, простішим, який виступає як “модель” першого. Багатоступінчасте А. дає змогу замінити у пізнанні складне простим, яке відбиває основне у цьому складному.

АБСТРАКТНЕ МИСЛЕННЯ – один з видів людського мислення, який полягає в утворенні абстрактних понять і в умінні оперувати ними.

АБСТРАКТНІ ПОНЯТТЯ – виникають у процесі мислення як узагальнення даних чуттєвого пізнання конкретних предметів і явищ об'єктивної дійсності.

АКСЕЛERAЦІЯ – випередження середньофізичних і психофізіологічних констант дитини чи підлітка порівняно з оптимальними.

АКСІОЛОГІЯ – вчення про цінності, теорія цінностей. Аксиологія педагогічна – розділ загальної педагогіки, в якому досліджуються цінності, які треба формувати у вихованців.

АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ – способи взаємодії учителя і учнів у процесі навчальної діяльності, які сприяють вихованню в учнів ініціативності й самостійності, міцному і глибокому засвоєнню знань, виробленню необхідних умінь і навичок, розвитку в них спостережливості, творчого мислення і уяви, пам'яті і мови. До А.М.Н. можна віднести пошукові, частково-пошукові, дослідницькі методи навчання, проблемний виклад матеріалу, різні види самостійної роботи учнів тощо.

АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ – здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння нею багатств матеріальної і духовної культури. Проявляється у творчості, вольових актах, спілкуванні.

АНАЛІЗ – метод наукового дослідження, який передбачає мислений або практичний розклад (розчленування) цілого на складові частини. Під керівництвом педагога учні виділяють у предметі або явищі окремі сторони, їх складові елементи і вивчають їх кожний окремо. А. існує у двох формах: як практична дія і як мислительна операція. А. у процесі навчання завжди цілеспрямований. Існує два рівні аналітичної діяльності: нижчий – виділення істотних і необхідних ознак предмета, дослідження і встановлення їх місця у системі єдиного цілого; вищий – зіставлення виділеного елемента з цілим, порівняння з іншими частинами цілого, виявлення спільного і різного, що допомагає встановити їх суттєвість, місце і роль виділеного елемента в єдиній системі предмета.

АНАЛІЗ УРОКУ – розгляд і оцінка навчального заняття в цілому або окремих його сторін. Проводиться: а) з метою управління директором школи і його заступником роботою вчителя; б) як засіб удосконалення й підвищення кваліфікації учителів, вивчення й узагальнення їхнього досвіду; в) під час педагогічної практики студентів – майбутніх учителів. При аналізі уроку враховується діяльність учителя і діяльність учнів. Розрізняють три основні види а. у.: повний, короткий, аспектний. Повний аналіз включає в себе: 1. Аналіз встановлення мети та організації дій учня щодо її прийняття. 2. Аналіз етапів організації навчально-пізнавальної діяльності учнів з позицій успішного досягнення поставленої мети. 3. Аналіз діяльності вчителя. 4. Діяльність учнів на уроці. 5. Аналіз організаційного аспекту. 6. Результати уроку. Короткий аналіз проводиться з метою загальної оцінки якості, науково-методичного рівня заняття (чи досягнута мета, чи розв'язані поставлені завдання). Аспектний аналіз проводиться з метою широкого розгляду якогось боку заняття для виявлення недоліків або встановлення ефективності певних прийомів діяльності вчителя (при вивченні передового досвіду).

Б

БАЗА ЗНАНЬ – сукупність формалізованих знань про предметну галузь, які подаються у вигляді фактів і правил, що виражають евристичні знання про методи розв'язування задач в даній предметній сфері. Б.З. є складовою частиною інтелектуальних, зокрема, експертних систем.

БАЗА ЗНАНЬ УЧИТЕЛЯ (за концепцією Л.Шульмана) – структурована сукупність знань, умінь, розумінь, технологій, етичних норм, схильностей, колективної відповідальності, а також способів їх представлення та передачі. Виділяються наступні категорії Б.З. педагога: зміст знання; загальні педагогічні знання, що виходять за межі предмета; знання і розуміння “виробничих інструментів”; педагогічний зміст знання (спеціальна форма професійного розуміння змісту вчителем); знання учнів, їх характеристик; знання умов навчання; знання цілей, кінцевих результатів навчання, їх філософської та історичної основи. Головні джерела Б.З.: ерудиція у змісті дисципліни; матеріали щодо організації навчання; дослідження освіти, розвитку людини, соціальної організації, інших соціокультурних явищ, які впливають на педагогічну діяльність; практичний досвід.

БАЗОВІ ЗНАННЯ З ПЕДАГОГІКИ – структурована сукупність основних педагогічних понять, теорій, концепцій, законів, закономірностей, принципів, способів педагогічної діяльності, технологій, етичних норм, цінностей та професійних спрямувань майбутнього вчителя, які необхідні для здійснення навчально-виховного процесу в школі і передбачені нормативними документами як складова стандарту вищої школи, що затверджена Міністерством освіти України. Характерною особливістю базових педагогічних знань є обов'язковість включення їх до програми з педагогіки для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. До базових знань з педагогіки можна віднести: 1) категорійний апарат педагогіки; 2) педагогічні теорії; 3) факти педагогічної дійсності; 4) педагогічні закони, закономірності, принципи; 5) знання про способи педагогічної діяльності вчителя-вихователя.

БЕЛЛ-ЛАНКАСТЕРСЬКА СИСТЕМА НАВЧАННЯ – система організації і методів навчання у початковій школі, при якій старші учні і ті, що добре вчать, виступали помічниками вчителя й під його керівництвом вели заняття з рештою учнів. Названа за прізвищами її авторів – Белла, англійського священника-місіонера, і Ланкастера, англійського педагога.

В

ВИКЛАДАННЯ (“керівництво учінням”) – організація навчальної праці учнів, формування у них мотивації та досвіду пізнавальної діяльності, планомірна і систематична передача змісту освіти; (Смирнов.- С.16)

ВИКЛАДАЧ – у широкому розумінні слова – працівник вищої, середньої спеціальної або загальноосвітньої школи, який викладає якийсь навчальний предмет; у вузькому розумінні слова – штатна посада у вузах і середніх спеціальних навчальних закладах.

ВИМІРЮВАННЯ - визначення числового значення певної величини за допомогою одиниці виміру. В. передбачає наявність наступних основних елементів: об'єкта вимірювання, еталона, вимірювальних приладів, методу вимірювання.

ВИПРАВНО-ТРУДОВА ПЕДАГОГІКА (педагогіка пенітенціарних закладів) – вивчає специфіку і закономірності процесу виховання неповнолітніх правопорушників. Як відносно самостійна галузь педагогіки сформувалась на початку 60-х років ХХ ст., проте її основи були закладені вже в середині ХІХ ст. у рамках правових, пенітенціарних і психологічних досліджень.

ВИРОБНИЧА ПЕДАГОГІКА – галузь педагогіки, яка вивчає закономірності, форми, методи, засоби безперервної професійної освіти, навчання працюючих, їх переорієнтації на нові професії, підвищення виробничої кваліфікації; орієнтована перш за все на систему перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів.

ВИХОВАННЯ У “ШИРОКОМУ СОЦІАЛЬНОМУ СМИСЛІ” – процес передачі суспільно-історичного досвіду одним поколінням і засвоєння його іншим, що забезпечує розвиток людини;

сукупність формуючих впливів всіх суспільних інститутів, що забезпечують передачу від покоління до покоління надбань соціально-культурного досвіду, моральних норм і цінностей.

ВИХОВАННЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНО ОРГАНІЗОВАНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС - спеціально організований процес педагогічного впливу на особистість з метою формування у неї конкретних рис і якостей;

цілеспрямоване формування особистості, що включає вироблення світогляду, моральних якостей, естетичних ідеалів, фізичний розвиток і підготовку до суспільно-корисної праці;

процес цілеспрямованого формування особистості в умовах спеціально організованої виховної системи, яка забезпечує взаємодію вихователів і вихованців;

цілеспрямований і систематичний вплив на розвиток людини з метою підготовки її до виконання конкретних ролей у системі суспільних відносин ;

систематичний і цілеспрямований вплив вихователя на вихованців з метою формування у них рис і якостей особистості, необхідних суспільству ;

процес цілеспрямованого керівництва формуванням всебічно розвинутої людини у системі навчально-виховних закладів ;

процес і результат цілеспрямованого впливу на розвиток особистості, її відношень, рис, якостей, поглядів, переконань, способів поведінки у суспільстві;

спеціально організований педагогічний вплив на особистість, що розвивається з метою формування у неї соціальних властивостей і якостей, які визначаються суспільством ;

спеціально організована діяльність педагогів і вихованців спрямована на реалізацію цілей освіти в умовах педагогічного процесу;

цілеспрямоване створення умов для різнобічного розвитку і саморозвитку людини, становлення її соціальності.

ВИХОВАТЕЛЬ – у широкому розумінні слова – особа або організація, яка здійснює виховання; людина, яка покликана або призначена передавати досвід попередніх поколінь молоді; у вузькому значенні – посадова особа, яка займається вихованням дітей і молоді у навчально-виховних закладах. В українській загальноосвітній школі функції В. виконує класний керівник і вихователь групи подовженого дня. До обов'язків вихователя входить: а) планування і організація життєдіяльності вихованців; б) проведення повсякденної роботи, яка забезпечує створення умов для соціально-психологічної реабілітації, соціальної та трудової адаптації вихованців; в) проведення корекційно-розвивальної роботи на основі вивчення індивідуальних особливостей вихованців; г) проведення заходів, які сприяють психологічному розвитку вихованців.

ВИХОВАНЕЦЬ – той, хто приймає і засвоює досвід поколінь.

ВИХОВАНІСТЬ – якість особистості, яка відображає ступінь засвоєння людиною досвіду поколінь; комплексна властивість особистості, яка характеризується наявністю і рівнем сформованості у неї суспільно значущих якостей, що відображають всебічність її розвитку. Серцевину вихованості становлять моральні якості, які визначають моральне обличчя людини, рівень набутого морального досвіду, моральної зрілості.

ВИХОВУВАНІСТЬ – передумови до сприймання і засвоєння суспільно історичного досвіду поколінь.

ВИХОВНІ ВІДНОСИНИ – різновид відносин між людьми, що спрямовані на розвиток особистості за допомогою виховання, навчання, освіти.

ВІЙСЬКОВА ПЕДАГОГІКА – галузь педагогіки, яка аналізує закономірності, здійснює теоретичне обґрунтування, розробляє принципи, форми і методи освіти і виховання військовослужбовців. Головне застосування знаходить у військових навчальних закладах і в системі навчання військовим спеціальностям.

ВІКОВА ПЕДАГОГІКА – порівняно нова наукова дисципліна, об'єктом якої є процес виховання дитини “ від моменту народження до переходу у стан дорослості”, а предметом – “закономірності, методи, засоби і технології організації навчально-виховного процесу на різних етапах дитинства”.

ВІКОВА ПЕРІОДИЗАЦІЯ - виділення вікових особливостей і поділ цілісного життєвого циклу людини на вікові відрізки (періоди), що вимірюються роками.

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ - характерні для певного періоду життя анатомо-фізіологічні і психічні якості людини.

ВСЕБІЧНИЙ ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ – гуманістичний ідеал виховання. Він діє протягом споріч, починаючи з Афіньської системи виховання, де й народилося розуміння гармонійності людини (калокатія - ідеал фізичної і моральної досконалості). Як відносно цілісна система поглядів склався в епоху Відродження в руслі культурного руху гуманізму. Саме тоді філософом Рене Декартом до терміну “гармонія” було додано ідею всебічного розвитку. Так склалася концепція ідеалу розвиненої людини.

Г

ГІГІЄНА ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ (ШКІЛЬНА ГІГІЄНА) – галузь педагогіки і гігієни: об'єкт дослідження – навчально-виховний процес у закладах освіти; предмет – закономірності організації і здійснення навчально-виховного процесу, динаміка функціонального стану організму людини в залежності від змісту, умов, форм і методів діяльності.

ГІПОТЕЗА – науково обгрунтоване припущення, яке потребує подальшої теоретичної і практичної перевірки. Г. є важливою складовою педагогічної теорії; являє собою нові ідеї наукового пошуку вирішення педагогічних проблем. Розвиток Г. відбувається за трьома стадіями: а) накопичення фактичного матеріалу і висловлювання на його основі припущень; б) формування гіпотези, тобто виведення наслідків із зробленого припущення, розгортання на його основі прийнятної теорії; в) перевірка отриманих результатів на практиці і на її основі уточнення гіпотези. Якщо при перевірці наслідок відповідає дійсності, то гіпотеза перетворюється на наукову теорію. Г. носять імовірнісний характер, на їх основі відбувається систематизація раніше накопичених знань і здійснюється пошук нових наукових результатів. Уміння знаходити нові гіпотези цінується в науці дуже високо. Воно свідчить про високий рівень розвитку інтуїції та уявлення дослідника, про нестандартність його мислення.

ГРУПА – сукупність вільно об'єднаних, однаково корисних для одного людей, які у процесі кооперативної взаємодії задовольняють особисті потреби і інтереси.

ГУМАНІЗМ - система ідей і поглядів, яка визнає найвищу цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв всіх здібностей. Вважає добробут людини критерієм оцінки соціальних явищ, а принципи рівності, справедливості, людяності - бажаною нормою відношень у суспільстві.

Д

ДАЛЬТОН-ПЛАН – система організації навчально-виховної роботи у школі, яка заснована на принципі індивідуального навчання. Назва походить від м.Далтон (США), де її було вперше застосовано на початку ХХ століття. При цій системі учень одержував завдання від учителя, самостійно виконував їх і віддавав учителю для перевірки. Учні не надавалися свобода як у виборі занять, черговості вивчення різних навчальних предметів, так і у використанні свого робочого часу. У 20-ті роки в українській школі робилися спроби пристосувати Д.-п. до умов соціалістичного виховання. Ці спроби знайшли відображення у так званому бригадно-лабораторному методі.

ДЕДУКЦІЯ (від лат. deductio – виведення) - форма достовірного умовиводу окремого положення з загальних. Дедуктивний метод пізнання широко використовується у процесі шкільного навчання. Д. становить одну з основних форм викладу навчального матеріалу й засвоєння його учнями.

ДЕФЕКТОЛОГІЯ – сукупність наукових дисциплін, які вивчають особливості і закономірності розвитку, виховання й навчання дітей з вадами фізичного, психічного і розумового розвитку. Об'єкт – процес виховання і навчання дітей з вадами розвитку; предмет – закономірні зв'язки і відношення, специфіка змісту, форм, методів і засобів роботи з дітьми. До складу Д. входять газузі науки, що вивчають проблеми виховання і навчання дітей з вадами слуху (сурдопедагогіка) і зору (тифлопедагогіка), розумово відсталих дітей (олігофренопедагогіка) та виправлення вад мови у дітей-логопатів (логопедія).

ДИДАКТИКА (від грецьких слів didaktikos – повчальний та didasko - той що вивчає) - частина педагогіки, яка розробляє теорію освіти і навчання, виховання у процесі навчання. Д. науково обгрунтовує зміст освіти, вивчає закономірності, принципи, методи й організаційні форми навчання. Термін “дидактика” ввів до педагогіки німецький педагог В.Ратке (1571-1635). Під дидактикою він розумів наукову дисципліну, яка займається дослідженням теоретичних основ навчання. Фундаментальну наукову розробку дидактики вперше здійснив Я.А.Коменський у книзі “Велика дидактика”, під якою розумів “загальне мистецтво всіх навчати всьому”.

ДІЯЛЬНІСТЬ – спосіб буття людини у світі, здатність її вносити у дійсність зміни. Під діяльністю розуміють всю різноманітність занять людини, все те, що вона робить. Діяльність - важлива форма прояву активного ставлення людини до оточуючої дійсності. Основними компонентами Д. є: суб'єкт з його потребами; мета, відповідно до якої перетворюється предмет в об'єкт, на який спрямовано Д.; засіб реалізації мети; результат Д.

ДІЯЛЬНІСНО-ОСОБИСТІСНА КОНЦЕПЦІЯ ВИХОВАННЯ стверджує, що дієвим виховання є лише тоді, коли дитина включається в різноманітні види діяльності і оволодіває суспільним досвідом завдяки ефективному стимулюванню педагогом її активності в цій діяльності.

ДОСВІД – відомі людині знання, уміння, способи мислення, моральні, етичні, правові норми, тобто все те, що створило суспільство у процесі свого історичного розвитку. Досвід включає в себе чотири елементи: а) знання про природу, суспільство, техніку і способи мислення; б) досвід здійснення відомих способів діяльності, що втілюються разом із знаннями в уміннях і навичках особистості, яка засвоїла цей досвід; в) досвід творчої, пошукової діяльності по вирішенню нових проблем, які виникають перед суспільством, вимагають самостійного перетворення раніше засвоєних знань і умінь у нових ситуаціях, формування нових способів діяльності на основі вже відомих; г) досвід емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів або засобів діяльності людини, його прояв у ставленні до оточуючого світу, до інших людей.

ДОСВІД ПЕДАГОГІЧНИЙ - сукупність знань і навичок, набутих на основі й у процесі безпосередньої педагогічної діяльності; форма засвоєння педагогом раціональних здобутків минулої педагогічної діяльності. Передовий педагогічний досвід збагачує практику навчання і виховання, сприяє розвитку педагогічної думки і виступає найбільш вірним і

надійним критерієм істинності вироблених педагогікою теоретичних положень, принципів, правил, організаційних форм, методів навчання і виховання.

ДОМАШНЯ НАВЧАЛЬНА РОБОТА УЧНІВ (САМОПІДГОТОВКА) – форма організації самостійного індивідуального вивчення школярами навчального матеріалу у позаурочний час. Метою Д.З. є закріплення набутих знань, їх узагальнення, систематизація; оформлення засвоєного; засвоєння певних питань програми; застосування отриманих знань при розв'язуванні задач, виконанні вправ; виконання творчих робіт; вилучення прогалин у знаннях, забезпечення наступного уроку. Д.Р. сприяє розвитку самостійності учнів, виховує відповідальність, розвиває навички навчальної праці, привчає до самоконтролю, виховує волю, дозволяє індивідуалізувати навчальну роботу учнів.

ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА – галузь педагогіки, об'єктом якої є процес виховання і освіти дітей дошкільного віку, предметом – закономірності цього процесу, форми, методи і засоби його здійснення. Може бути представлена як розгорнута частина вікової педагогіки.

Е

ЕКСКУРСІЯ – (від лат. excursio - поїздка, подорож, похід) - пізнавальний вид діяльності, що позитивно впливає на активне сприйняття людиною нових знань; колективні подорожі, походи до визначних місць, музеїв, промислових підприємств, сільськогосподарських виробництв, на істотні об'єкти з науковою, загальноосвітньою, культурно-освітньою метою. Виникли наприкінці XVIII - на початку XIX ст. як метод навчання. набули великого значення як форма і метод навчально-виховної роботи у школі, у позашкільній роботі та у діяльності культурно-освітніх закладів України.

ЕКСПЕРИМЕНТ - це такий метод вивчення об'єкта, за яким дослідник активно і цілеспрямовано впливає на нього завдяки створенню штучних умов або використанню природних умов, необхідних для виявлення відповідної властивості. Е. проводять у таких випадках: а) при спробі виявлення раніше невідомих властивостей об'єкта; б) при перевірці правильності теоретичних побудов; в) при демонструванні явища. Е. має певні переваги порівняно з методом спостереження, а саме: дозволяє вивчати явище “у чистому вигляді”, звільнившись від побічних факторів, які затінують основний процес; створює можливість дослідити властивості об'єктів; дає змогу проводити досліди стільки разів, скільки це необхідно.

ЕКОЛОГІЯ - розділ біологічної науки, який вивчає закономірності взаємовідношень організмів з навколишнім середовищем, а також організацію і функціонування надорганізмів систем (популяцій, видів, біоценозів, біосфери в цілому).

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ – формування у дитини екологічної свідомості як сукупності знань, мислення, почуттів, волі і готовності до активної природоохоронної діяльності. Допомогає сприйманню навколишньої дійсності як життєвого середовища, орієнтує на дбайливе до неї ставлення. Дозволяє передбачувати і попереджувати негативні наслідки промислового освоєння природних багатств.

ЕКОНОМІКА – історично визначена сукупність виробничих відносин, економічний базис суспільства; господарство тої чи іншої держави, яке включає відповідні галузі і види виробництва. Економікою називають також деякі економічні науки (економіка промисловості, економіка сільського господарства тощо). Кожному способу виробництва відповідає своя економіка, яка відрізняється характером власності на засоби виробництва, цілями розвитку виробництва, формами і методами господарювання.

ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ – систематичний цілеспрямований вплив з метою формування в учнів економічних знань, умінь, навичок, потреб, інтересів, стилю мислення, які відповідають нормам господарювання і принципам моралі.

ЕМПІРИЧНА ПЕДАГОГІКА - практика навчально-виховної роботи, що склалася стихійно й не дістала теоретичного обґрунтування та узагальнення.

ЕСТЕТИКА – наука про загальні закономірності художнього освоєння дійсності людиною, про суть і форми відображення дійсності й перетворення життя за законами краси, про роль мистецтва у розвитку суспільства.

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ – процес формування цілісного сприймання і правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності; здатність до творчого самовиявлення, що притаманна людині; складова частина виховного процесу, безпосередньо спрямована на формування і виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини; цілеспрямований процес формування творчо активної особистості, яка здатна сприймати, відчувати, оцінювати прекрасне, трагічне, комічне, відразливе у житті і мистецтві, жити і творити “за законами краси”.

ЕТАПИ РОЗВИТКУ КОЛЕКТИВУ (за А.С.Макаренком) – розглядаються відповідно до поставлених вимог. На першому етапі вимоги до всієї групи ставить безпосередньо сам педагог. На другому етапі вимоги до своїх товаришів і до самих себе ставить актив, який підтримує вимоги педагога. На третьому етапі колектив сам ставить вимоги до себе і до своїх членів. Четвертий етап передбачає створення такої моральної атмосфери, коли кожний вихованець ставить суспільні вимоги сам до себе на фоні вимог колективу і, відповідно до цих вимог, обирає способи поведінки. Також на цьому етапі розвитку первинний колектив виходить на активну взаємодію з іншими первинними колективами, ставить до них певні вимоги, надає допомоги.

ЕТИКА - наука про мораль, її природу, структуру та особливості походження і розвитку моральних норм і взаємовідносин між людьми в умовах суспільства.

ЕТНОПЕДАГОГІКА – галузь педагогіки, яка вивчає специфіку народного виховання, накопичений і відображений у національній культурі, народних традиціях, звичаях, фольклорі досвід виховання; аналізує взаємозв'язки і взаємовплив педагогіки і етнічних освітньо-виховних систем.

ЕФЕКТИВНІСТЬ - (від лат. efekt - те, що дає відповідний результат, дійовий) - відношення досягнутого результату (відповідно до того чи іншого критерію) до максимально досягнутого чи заздалегідь запланованого результату. Виступає мірою можливості, яка виражає мету людини, реалізує її ідею, тобто Е. є мірою уявної можливості. Використовується для оцінки цілеспрямованої діяльності з точки зору здійснення реалізації поставленої мети.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИХОВАННЯ - відношення досягнутих результатів до передбаченої мети (цілей) у процесі формування духовного обличчя, суспільно значущих якостей особистості, соціальних груп, суспільства в цілому.

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА – базова наукова дисципліна, яка вивчає загальні закономірності виховання людини, основні фактори її розвитку, формування її особистості; розробляє загальні основи організації і здійснення педагогічного процесу.

ЗАДАТКИ – анатомо-фізіологічні особливості організму, головним чином центральної нервової системи, які є передумовами розвитку здібностей.

ЗАДАЧА - сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, що визначають активність суб'єкту; дана у певних умовах мета діяльності, яка повинна бути досягнена перетворенням цих умов згідно з певною процедурою. Включає в себе вимогу (мету), умови (відоме) і шукане (невідоме), яке формулюється в запитанні.

ЗАДАЧА ПЕДАГОГІЧНА – усвідомлення суб'єктом педагогічної діяльності цілей навчально-виховної роботи, комплексу умов цієї роботи і проблем, що виникають; виявлені у навчально-виховному процесі суперечності, які враховує учитель, стимулюючи розвиток особистості; це педагогічна мета, поставлена за певних умов. Одночасно - це і результат усвідомлення суперечностей між відомою метою роботи і невідомими шляхами досягнення цієї мети. П.З. усвідомлюється як задача, коли виконуються наступні умови: 1) у процесі педагогічної діяльності виникають певні утруднення, подолати які можна декількома способами; 2) висувається вимога знаходження оптимального способу досягнення бажаного результату і із множини рішень вибирається одне, яке служить критерієм; 3) має місце система обмежень при переході з одного стану в інший. Отже процес розв'язування задачі можна уявити у вигляді пошуку виходу із утруднення або як процес досягнення мети.

ЗАКОН – внутрішні і необхідні, всезагальні і суттєві, стійкі, повторювані зв'язки (відношення) між педагогічними явищами, які обумовлюють їх необхідне виявлення, розвиток і ефективність процесів виховання, навчання і розвитку. В педагогіці переважають статичні закони, за якими передбачається визначена можливість (імовірність) закладених тенденцій у зміні об'єкта або системи за певних заданих умов. Знаючи основні положення певного закону, можна пояснити всі одиничні факти, які йому підлягають.

ЗАКОНОМІРНІСТЬ – упорядкованість педагогічних явищ, відносна сталість стійких, впливових факторів, систематичних зв'язків між об'єктами. З філософської точки зору закономірність відображає не жорстко детермінований характер об'єктивної необхідності, а лише той чи інший ступінь імовірності її вияву. Отже, закономірності підкреслюють об'єктивно зумовлену послідовність явищ, тоді як у законі фіксується конкретний необхідний зв'язок між подіями, фактами.

ЗАКОНОМІРНОСТІ ВИХОВАННЯ - стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі суттєві зв'язки між елементами виховного процесу, реалізація яких сприяє забезпеченню ефективності розвитку особистості школяра. До закономірностей виховання можна віднести наступні: 1. Мета, характер і зміст виховання визначаються об'єктивними потребами суспільства, інтересами держави і панівних класів, соціокультурними і етнічними нормами і традиціями; 2. Результати виховання обумовлюються узгодженістю виховних впливів, впливу об'єктивних і суб'єктивних факторів; 3. Позитивна реакція особистості на педагогічний вплив обумовлена врахуванням її потреб, інтересів і можливостей, вимогливим і шанобливим ставленням, опорою на позитивне, створенням оптимістичних перспектив особистісного розвитку; 4. Ефективність виховання визначається ступенем особистої активності особистості, змістом і способами організації діяльності, до якої вона включена, мотивами участі у діяльності, характером педагогічного керівництва діяльністю дітей; 5. Ефективність виховання у підлітковому і юнацькому віці обумовлена здатністю вихователя зрозуміти прагнення юної людини до самостійності і незалежності та відмовитися від прямих способів педагогічного впливу; 6. Ефективність виховання обумовлена визнанням особистості як цілісності і відповідною організацією системи виховних впливів і взаємовідношень.

ЗАКОНОМІРНОСТІ НАВЧАННЯ – стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі суттєві зв'язки у навчальному процесі, які зумовлюють його ефективність. Можна виділити наступні закономірності навчання: 1. Виховуючий характер навчання; 2. Обумовленість суспільними потребами; 3. Залежність від умов, в яких воно відбувається; 4. Взаємозалежність процесів навчання, виховання і розвитку особистості; 5. Взаємозалежність навчання і реальних навчальних можливостей учнів; 6. Єдність методів і форм навчання.

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ – стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі суттєві зв'язки у процесі розвитку особистості, які впливають на його ефективність. До закономірностей розвитку особистості належать: 1. Розвиток особистості має наслідувальний характер; 2. Особистість людини розвивається під впливом середовища; 3. Людська особистість розвивається внаслідок впливу на всі сторони її психіки; 4. Людина розвивається у діяльності; 5. Зміна особистості вимагає зміни у ставленні до неї.

ЗАКОНИ ЖИТТЯ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ (за А.С.Макаренком) – 1. Головним законом життя колективу є: рух - форма життя колективу, зупинка - форма його смерті. 2. Тон і стиль дитячого колективу: а) мажор - постійна бадьорість, готовність вихованців до дії; б) почуття власної гідності, що витікає з уявлення про цінність свого колективу, гордість за нього; в) дружнє єднання членів колективу; г) почуття захищеності; д) активність, що проявляється у готовності до впорядкованої ділової та ігрової дії; е) звичка до стриманості у рухах, слові, у проявах емоцій. 3. Традиції, ритуали, свята, які виникли у колективі і пов'язані з певними етапами його становлення.

ЗАСІБ ВИХОВАННЯ (НАВЧАННЯ) – все те, за допомогою чого виконується навчання (виховання): книги, словники, наочні посібники, технічні засоби тощо.

ЗДІБНОСТІ – стійкі індивідуальні особливості людини, які є суб'єктивними умовами успішного здійснення певного виду діяльності. Їх не можна зводити до категорій “знання, уміння, навички”. 3. виявляється у швидкості, глибині та міцності оволодіння способами і прийомами діяльності. Високий рівень розвитку 3. виражається поняттями “талент” і “геніальність”. Природною основою 3. є задатки. Сукупність 3. називають обдарованістю.

ЗДІБНОСТІ ПЕДАГОГІЧНІ - якість особистості, яка проявляється у схильності до роботи з дітьми, любові до дітей, отриманні задоволення від спілкування з ними. Часто 3.П. звужують до уміння виконувати певні дії (гарно говорити, співати, малювати, організувати дітей). Можна виділити наступні групи 3.П.: а) організаторські, які проявляються в умінні згуртувати дітей, зайняти їх, розподілити обов'язки, спланувати роботу, підвести підсумки діяльності тощо; б) дидактичні, які складаються з уміння добирати і готувати навчальний матеріал, наочність; доступно, ясно, виразно, переконливо і послідовно викладати навчальний матеріал; стимулювати розвиток пізнавальних інтересів і духовних потреб; підвищувати навчально-пізнавальну активність учнів тощо; в) перцептивні, які проявляються в умінні проникати у духовний світ вихованців, об'єктивно оцінювати їх емоційний стан, виявляти особливості психіки; г) комунікативні, які

реалізуються в умінні встановлювати педагогічно доцільні стосунки з учнями, їх батьками, колегами, керівництвом навчальних закладів; д) сугестивні, які проявляються в умінні чинити емоційно-вольовий вплив на вихованців; е) дослідницькі, які складаються з уміння пізнавати і об'єктивно оцінювати педагогічні ситуації і процеси; ж) науково-пізнавальні, які реалізуються у здатності до засвоєння наукових знань з обраної галузі.

ЗМІСТ ВИХОВНОЇ РОБОТИ – сукупність дій і взаємодій вихователя і вихованця у процесі виховання, які визначаються його метою, завданнями, мотивами.

ЗМІСТ ОСВІТИ – система знань, умінь і навичок, володіння якими забезпечує розвиток розумових і фізичних здібностей школярів, формування у них основ ... світогляду і моралі й відповідну до них поведінку, готує їх до життя і праці ;

окреслене коло систематизованих знань, умінь і навичок, які є основою для всебічного розвитку учнів, формування у них світогляду... і пізнавальних інтересів;

об'єм і характер знань, умінь і навичок, якими повинна оволодіти людина в процесі навчання;

система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей школярів, формування ... світогляду, моралі і поведінки, підготовку до суспільного життя, праці. До змісту освіти включаються всі елементи соціального досвіду, накопиченого людством ;

система знань про навколишній світ, сучасне виробництво, культуру й мистецтво, узагальнених інтелектуальних і практичних умінь, навичок творчого розв'язання практичних і теоретичних проблем, система етичних норм, якими повинні оволодіти учні;

система наукових знань, практичних умінь і навичок, а також світоглядних і морально-етичних ідей, якимим необхідно оволодіти учням у процесі навчання;

педагогічно адаптована система знань, способів діяльності інтелектуального і практичного характеру, досвіду творчої діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до світу; система чотирьох елементів соціального досвіду, віддзеркалена у видах і галузях діяльності, втілених у навчальних предметах і програмі позаурочної діяльності.

ЗНАННЯ – це перевірений суспільно-історичною практикою результат процесу пізнання дійсності, який, по-перше, являє собою адекватне її відображення у свідомості людини у вигляді уявлень, понять, теорій; по-друге, виступає як володіння ними та уміння діяти на їх основі. Знання являють собою цілісну систему відомостей, накопичених впродовж всього періоду розвитку науки. Знання вміщуються у поняттях, судженнях, висновках, концепціях, теоріях. Однією з найважливіших соціальних функцій знань є перетворення їх на переконання, які згодом стають керівництвом до практичної дії. Невід'ємними якостями справжніх знань є їх систематичність, усвідомленість, осмисленість. Поняття «знання» можна розглядати у широкому та вузькому розумінні. Знання у широкому сенсі - це комплекс теоретичних і практичних знань та умінь застосовувати їх у різних сферах діяльності; знання у вузькому сенсі (в окремій галузі) - це понятійно-фактична складова навчального матеріалу, яка включає взаємопов'язані факти, закономірності, теорії, узагальнення, терміни. Як предмет засвоєння знання мають три взаємопов'язані аспекти: теоретичний (факти, теоретичні ідеї і поняття); практичний (уміння і навички застосування знань у певній сфері діяльності); світоглядно-моральну (світоглядні та морально-етичні ідеї, що вміщені у знаннях). Педагогічні знання, як складова світогляду майбутнього вчителя, значною мірою визначають його ставлення до педагогічної дійсності, моральні погляди і переконання, вольові риси особистості, характер. Вони є одним з джерел нахилів та інтересів вчителя, необхідною умовою розвитку його професійних здібностей й обдарувань.

I

ІДЕАЛ - уявлення про зразок людської поведінки і стосунків між людьми, що виходять із розуміння мети життя; уявлення про найвищу досконалість, яка як взірць, норма і найвища мета, визначає певний спосіб і характер дій людини. Ідеал вірно чи ілюзорно відображає корінні суспільні інтереси. Формування ідеалу у дітей необхідно розглядати як виключно важливий аспект загального розвитку особистості дитини, її морального виховання.

ІДЕЯ - продукт людської думки, форма відображення дійсності. Відрізняється від інших форм мислення і наукового пізнання тим, що в ній не тільки відображено об'єкт вивчення, але й міститься усвідомлення мети, перспективи пізнання і практичного перетворення дійсності. Нова ідея - не просто зміна уявлення про об'єкт дослідження шляхом строгого обґрунтування - це якісний стрибок думки за межі сприйнятих почуттям даних і перевірених рішень. Нові ідеї можуть виникати під впливом парадоксальних ситуацій, коли виявляється незвичний, неочікуваний результат, який надто розходиться з загальноприйнятими положеннями науки - парадигмами. При цьому отримання нових знань відбувається за схемою: парадигма - парадокс - нова парадигма. Розвиток науки - це зміна відмінних парадигм, методів, стереотипів мислення.

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ – наукова дисципліна, об'єктом якої є процес історичного розвитку освіти і педагогічної думки у їх єдності і взаємозв'язку з сучасними проблемами освіти; предметом – факти, протиріччя, закономірності історико-педагогічного процесу, аналіз яких забезпечує ефективне здійснення, прогнозування і планування подальшого розвитку педагогічної теорії і практики.

ІНДИВІД – людина як цілісний неповторний представник роду з його психофізіологічними властивостями, які виступають у якості передумов для розвитку особистості; людина як носій загальних рис, що притаманні людському роду як специфічному у світі природи; окремий представник цього роду.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ - індивідуальні відмінності, які визначаються природними задатками, різними життєвими умовами і вихованням дитини. До І.О. відносять своєрідність відчуттів, сприймання, мислення, пам'яті, уявлень, особливостей інтересів, здібностей, темпераменту, характеру особистості.

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ – сукупність рис, що визначають самобутність людини, її відмінність від інших людей; своєрідність психіки та особистості індивіда, її неповторність; співвідношення індивідуальних, особистісних, суб'єктних проявів людини, які для кожного з людей є унікальними, неповторними, що відрізняють його від інших, надають йому цінності поряд з іншими. Проявляється у рисах темпераменту, характеру, у специфіці інтересів, якостей, в емоційній і інтелектуальній сферах, у потребах і здібностях людини.

ІНДУКЦІЯ - метод наукового пізнання, передбачає перехід від часткового до загального, коли на підставі знання про частину предметів класу робиться висновок стосовно класу в цілому.

К

КАТЕГОРІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ – провідні найзагальніші поняття науки, навколо яких будується вся система знань педагогіки. Основними категоріями педагогічної науки більшість дослідників вважають "виховання", "освіту", "навчання" та "розвиток" особистості. Проникнення в сутність цих понять допомагає зрозуміти сутність категорійного апарату педагогічної теорії на сучасному етапі її розвитку.

КЛАСИФІКАЦІЯ – групування об'єктів за певними ознаками і встановлення між ними зв'язків.

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ ВИХОВАННЯ – групування методів виховання за певними ознаками і встановлення зв'язків між цими групами. Групи методів виховання виділяються на основі цілісного підходу до діяльності, який включає в себе усвідомлення процесу діяльності, її організацію, стимулювання, контроль і аналіз результатів. Розрізняють: 1. методи формування свідомості особистості (а/ словесна підгрупа - бесіда, лекція, диспут; б/ метод прикладу); 2. методи організації діяльності і формування досвіду суспільної поведінки (педагогічна вимога, громадська думка, вправа, привчання, доручення, створення виховуючих ситуацій); 3. методи стимулювання діяльності і поведінки (змагання, заохочення, покарання).

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ – групування методів навчання за певними ознаками і встановлення між ними зв'язків. Найпоширенішими є наступні підходи до класифікації методів навчання: а) за джерелами передачі і характером сприйняття навчальної інформації: словесні, наочні, практичні (С.П.Петровський, Є.Я.Голант); б) за характером пізнавальної діяльності учнів по засвоєнню змісту освіти: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, пробні, частково-пошукові, дослідницькі (М.М.Скаткін, І.Я.Лернер); в) залежно від основних дидактичних цілей і завдань, які вирішуються на конкретному етапі навчання: методи оволодіння новими знаннями, формування вмінь і навичок, застосування одержаних знань, творчої діяльності, закріплення, перевірки і оцінювання знань, умінь, навичок (М.О.Данилов, Б.П.Єсіпов). При цілісному підході до діяльності у процесі навчання виділяють три великі групи методів: а) організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності; б) стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; в) контролю і самоконтролю навчально-пізнавальної діяльності (Ю.К.Бабанський).

КЛАС ШКІЛЬНИЙ – 1) Постійна (у межах навчального року) група учнів однакового віку, які працюють за єдиною навчальною програмою. Вперше чіткий розподіл на класи здійснив видатний педагог-гуманіст Я.Штурм (1507-1589) у страсбурзькій гімназії. 2) Навчальне приміщення у школі, обладнане спеціальними меблями, яке відповідає встановленим санітарно-гігієнічним вимогам (освітлення, площа, вентиляція тощо). 3) Річний курс навчання із зазначенням навчальних предметів і розподілом часу на вивчення кожного з них.

КЛАСНИЙ КЕРІВНИК – учитель, який поряд з викладанням того чи іншого предмета здійснює виховну роботу в довіреному йому класі. К.к. організовує і спрямовує виховний процес у класі, об'єднує виховні зусилля вчителів, батьків і громадськості, відповідає за організацію виховної роботи у своєму класі. Призначається директором школи з числа найкращих і авторитетних учителів, які мають найбільший досвід роботи, певні особистісні та професійні риси.

КЛАСНО-УРОЧНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ – система організації навчального процесу в школі, за якою навчальна робота проводиться з групою учнів постійного складу, однакового віку і рівня підготовки (класом), протягом певного часу і за сталим встановленим розкладом, а основною формою навчання є урок. У 20-30-х роках XVI ст. застосовувалася у загальнодоступних початкових школах Чехії, Польщі, Угорщини, Литви, Саксонії, а згодом у братських школах України і Білорусі. Вперше досить повно і ґрунтовно була охарактеризована у праці Я.А.Коменського "Велика дидактика" (1657), набула подальшого розвитку у творчості К.Д.Ушинського, є основною у сучасній українській школі, вдосконалюється за участю тисяч учителів і видатних учених-педагогів.

КОЛЕКТИВ – організована група людей, які об'єднані загальними цілями, професійними і соціальними інтересами, ціннісними орієнтаціями, сумісною діяльністю і спілкуванням, взаємною відповідальністю;

організована форма об'єднання людей на основі цілеспрямованої діяльності;

група об'єднаних спільними цілями людей, яка досягла у процесі соціально цінної спільної діяльності високого рівня розвитку;

об'єднання людей, в основі якого лежать: суспільно цінна мета, спільна діяльність, спрямована на досягнення мети, відносини взаємної відповіді- дальності між його членами.

За певними критеріями розрізняють наступні типи колективів: за змістом діяльності (навчальні, трудові, наукові, суспільно-політичні, художньо-творчі, клубні, спортивні); за загальною функцією (виробничі, виховні); за ступенем складності структури і рівнем розвитку міжособистісних стосунків (первинні, вторинні); за юридичним статусом (формальні, неформальні); за терміном функціонування (постійні, тимчасові, ситуативні).

КОМБІНОВАНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ (за М.П.Гузиком) - це альтернативна педагогічна система, яка дає можливість здійснювати навчання, розвиток і виховання учнів на основі глибокої диференціації, індивідуалізації та персоналізації. Це ідея відповідності зміста і технології навчання структурі інтелектуальної діяльності, яка була обґрунтована американським вченим Д.Гілфордом. Передбачає виконання диференційованих програм, які обирають самі учні. Програма С - передбачає репродуктивний рівень засвоєння знань, розв'язання стандартних завдань, відтворення навчальної інформації. Програма В - частково-творчий рівень оволодіння знаннями та перенесення їх у нові ситуації. Програма А - творчий рівень знань та їх перенесення у нові нестандартні ситуації. Характерною особливістю є те, що навчальний матеріал у всіх програмах розглядається однаковий, проте у різних ситуаціях, тому учень може поступово перейти від роботи за програмою С до програми А.

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ - формалізований метод аналізу змісту документів за допомогою математичних засобів. Складається з ряду послідовних дій: а) виділення одиниць аналізу; б) пошук їх індикаторів у тексті; в) підрахунок і статистична обробка частоти застосування визначеного поняття.

КРИТЕРІЇ ВИХОВАНOSTI – ознаки, на основі яких можна робити висновок про рівні вихованості людини, оцінити результати виховного впливу. До К.В. можна віднести наступні: а) соціальна спрямованість(суспільна активність, громадський обов'язок, життєві цілі, ідеали, ціннісні орієнтації тощо); б) ставлення до трудової діяльності (відповідальність за доручену ділянку роботи, творчий підхід до справи, ініціативність у роботі, здатність добиватися високих результатів праці, підвищення професійних знань); в) організаторська діяльність (ділові якості, цілеспрямованість, працьовитість, дисциплінованість, організаторські вміння); г) відносини з членами трудового колективу (відносини з колегами, підлеглими, доброзичливість, повага, гуманність у відносинах з людьми).

КУЛЬТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ПРАЦІ – характеризує якість розумової діяльності учнів і передбачає правильне планування навчальної праці; чітку її організацію; дотримання правил навчальної гігієни; раціональні прийоми роботи з книгою та іншими джерелами інформації; самоконтроль; своєчасну корекцію своїх дій; самоаналіз результатів розумової праці, виявлення причин викритих вад та їх усунення у новому циклі навчальної діяльності.

Л

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА – один з видів самостійної роботи учнів, яка проводиться за завданням учителя із застосуванням навчальних приладів, інструментів, матеріалів, установок та інших технічних засобів.

ЛЕКЦІЯ – (від лат. lectio - читання) - систематичний послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмета, методів науки. Л. бувають навчальними і публічними. Головні вимоги до Л.: науковість, доступність, єдність форми і змісту, емоційність викладу, органічний зв'язок з іншими видами навчальних занять - семінарами, лабораторними заняттями тощо.

ЛЮДИНА – організм, що складається з органів і систем, жива істота, яка володіє здатністю мислити і говорити, створювати знаряддя праці і користуватися ними у процесі трудової діяльності. Являє собою єдність духовного і фізичного, природного і соціального, спадкового і набутого.

М

МАЙСТЕРНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ – це характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями М.В. виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність). М.В. ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді.

МАННГЕЙМСЬКА СИСТЕМА НАВЧАННЯ – ґрунтується на поділі учнів залежно від рівня підготовки і здібностей. Запроваджена у Німеччині Йозефом Антоном Зіккінгером (1858-1930) у м.Маннгеймі. Дістала поширення на початку ХХ ст. Дітей було поділено на 4 групи: 1) основні класи - для дітей, що мають середні здібності (50-60%); 2) класи для учнів малоздібних, які звичайно не закінчують школу (20-30%); 3) допоміжні класи - для розумово відсталих дітей (2-2,5%); 4) класи для обдарованих дітей (20-25%). Поділ дітей здійснювався на підставі результатів психометричних обстежень і характеристик учителів. Тривалість навчання у кожній групі: у першій - вісім років, у другій і третій - чотири роки, у четвертій - шість років. Головний недолік системи: заснована на уявленні про вирішальний вплив біологічних факторів на кінцеві результати розвитку учнів.

МЕТА - передбачення у свідомості результату, на здобуття якого спрямовано діяльність окремої людини, групи або усього суспільства. Категорія М. у вигляді логічної моделі фіксує бажане, до чого людина прагне, що є для неї взірцем у певному виді діяльності, а отже, є активним фактором людської свідомості. М. тісно пов'язана з засобами її досягнення. М. має винятково важливе значення для спрямування, організації діяльності, постановки конкретних завдань.

МЕТА ВИХОВАННЯ – сукупність властивостей особистості, до виховання яких прагне суспільство; це ті попередньо визначені (прогнозовані) результати підготовки підростаючого покоління до життя, у їх особистісному розвитку і формуванні, яких прагнуть досягти у процесі виховної роботи. М.В. має об'єктивний характер і виражає ідеал людини у найбільш загальній формі. М.В. - це та характеристика, що визначає виховну систему в цілому. Метою виховання зумовлюються зміст, організація, принципи, методи навчально-виховної праці, весь уклад життя школи, всіх виховних осередків і закладів. Сама цілі і засоби їх досягнення відрізняють одна виховні системи від інших.

МЕТА ВИХОВАННЯ ЗАГАЛЬНА - формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості, яка б постійно проявляла суспільну активність.

МЕТА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ - набуття молодими поколіннями соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвинутої духовності, моральної, художньої, естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

МЕТОД – шлях пізнання; засіб побудови і обґрунтування наукового знання; засіб пізнання предмету науки.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ – способи організації пізнавальної діяльності учнів, яка забезпечує оволодіння знаннями, методами пізнання і практичної діяльності;

упорядкована за певним принципом спільна діяльність учителя і учнів, що являє собою систему прийомів або способів і спрямована на розв'язання навчально-виховних завдань;

впорядковані способи взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів, які спрямовані на досягнення мети освіти;

МЕТОДИ ВИХОВАННЯ - способи взаємопов'язаної діяльності вихователя і вихованців, які спрямовані на досягнення мети виховання;

сукупність специфічних способів і прийомів виховної роботи, спрямованих на формування особистості; інструмент доторкання до особистості.

МЕТОДИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ – це шляхи вивчення і опанування складних психолого-педагогічних процесів формування особистості, встановлення об'єктивної закономірності виховання і навчання; прийоми, процедури та операції емпіричного і теоретичного пізнання й вивчення явищ педагогічної дійсності; сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретної задачі.

М.Д. у педагогіці поділяються на загальнонаукові та конкретно-наукові (теоретичні і емпіричні). Загальнонаукові включають: загальнотеоретичні методи (абстракція і конкретизація, аналіз і синтез, порівняння, протипоставлення, індукція і дедукція тощо), соціологічні (анкетування, інтерв'ю, експертні опитування, рейтинг тощо), соціально-психологічні (соціометрія, тестування, тренінг тощо), математичні (ранжування, шкалування, індексування, кореляція тощо). До теоретичних методів належать: аналіз літератури, архівних матеріалів, документації та продуктів діяльності; аналіз понятійно-термінологічної системи; аналогії, що побудовані на загальності фундаментальних законів діалектики для процесів різного походження; побудова гіпотез; прогнозування; моделювання. Емпіричні методи дослідження складаються з: спостережень; бесід; педагогічного консіліуму; вивчення і узагальнення масового і індивідуального педагогічного досвіду; педагогічного експерименту; науково-педагогічних експедицій.

МЕТОДИ САМОВИХОВАННЯ - способи систематичної і свідомої діяльності людини, спрямовані на вироблення і вдосконалення своїх позитивних якостей і подолання негативних. До найбільш загальних методів самовиховання можна

віднести: самозобов'язання, самоствердження, самоорганізацію, самоконтроль, самозвіт, самокритику, наслідування прикладу, самосхвалення, самонаказ, аутотренінг тощо.

МЕТОДИ САМООСВІТИ - способи систематичної самостійної роботи, які спрямовані на поглиблення, розширення і більш міцне засвоєння знань. До найбільш відомих методів самоосвіти можна віднести: самостійне вивчення літератури, самостійне виконання практичних завдань, самостійну роботу з аудіовізуальними засобами, самотренування, самостійне виконання вправ тощо.

МЕТОДИКА КТС (за І.П.Івановим) - полягає в організації колективних творчих справ (КТС), які поєднують у сумісній діяльності вихователів і вихованців. У цій діяльності педагоги виступають як старші товариші своїх вихованців. КТС - це сумісний пошук найбільш оптимальних рішень різних виховних завдань; справа, яка планується, організовується і оцінюється зусиллями всього колективу. У витоків цієї методики стояли студенти-ентузіасти ЛДПІ ім. О.І.Герцена на чолі з І.П.Івановим. У 50-ті роки на базі студентських загонів і різновікових груп учнів створювались комуні імені А.С.Макаранка (КІМ) у дитячих таборах, при домоуправліннях, у школах. У комуні всі були рівними, всі брали участь у розробці і реалізації цікавої і корисної справи. При цьому культивувались творчість, ініціатива і повне амоврядування. Основними етапами КТС є: а) попередня робота класного керівника; б) колективне планування; в) колективна підготовка справи; г) колективне проведення справи; д) колективне підведення підсумків; е) передбачення найближчих наслідків.

МЕТОДИСТ - спеціаліст у галузі методики вивчення якогось навчального предмета. Методистом також називається працівник методичної установи. Його обов'язки - вивчення стану складання того чи іншого навчального предмета; виявлення, узагальнення і поширення досвіду кращих вчителів і шкіл; організація методичної роботи з учителями; надання допомоги учителям у проведенні навчально-виховної роботи.

МЕТОДИЧНА РОБОТА В ШКОЛІ - форма організації цілеспрямованої діяльності вчителя над вдосконаленням свого фахового рівня. Сприяє взаємному збагаченню членів педагогічного колективу педагогічними знахідками, дає можливість молодим учителям вчитися педагогічній майстерності у старших і більш досвідчених колег, забезпечує підтримання у педагогічному колективі духу творчості, прагнення до пошуку. До найбільш відомих форм методичної роботи можна віднести: індивідуальну самоосвіту, відкриті уроки, взаємовідвідування, предметні комісії, виробничі наради, науково-практичні конференції, педагогічні читання, школи передового досвіду, методичний кабінет, курси перепідготовки, методологічний семінар.

МЕТОДИЧНЕ ОБ'ЄДНАННЯ ВЧИТЕЛІВ - одна з організаційних форм колективної методичної роботи у системі підвищення кваліфікації вчителів. М.О. знайомлять учителів з досягненням педагогічної науки і передового досвіду, сприяють поглибленню знань із спеціальності та із споріднених предметів.

МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ – створюється у великих середніх школах для надання методичної допомоги учителям і вихователям. М.К. постійно знайомить учителів з досягненнями педагогічної науки і передового педагогічного досвіду. У М.К. збираються і систематизуються поурочні плани, методичні розробки складних тем, саморобні наочні посібники, зразки художньої і технічної творчості учнів тощо.

МЕТОДОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ – знання і володіння педагогом головними принципами, сукупністю методів і прийомів педагогічного дослідження та їх реалізація у педагогічній практиці.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ – науковий фундамент, з позиції якого дається пояснення основних педагогічних явищ і розкриваються їх закономірності. До методологічних основ педагогіки можна віднести: а) загальні закони філософії, зокрема теорії пізнання; б) закони логіки, закономірності психології; в) закони і закономірності педагогіки; г) методи дослідження; д) вчення класиків педагогіки, здобутки народної педагогіки, передовий педагогічний досвід.

МЕТОДОЛОГІЯ – вчення про принципи, форми і методи наукового пізнання; сукупність вихідних філософських ідей, що лежать в основі дослідження природних чи суспільних явищ і які вирішальним чином впливають на теоретичну інтерпретацію цих явищ;

система принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності; вчення про науковий метод пізнання; сукупність методів, що застосовуються у науці.

Розрізняють наступні рівні методології: 1) філософська методологія; 2) опора на загальнонаукові принципи, форми (системний підхід, моделювання, статистична картина світу); 3) конкретно наукова методологія (сукупність методів, форм, принципів дослідження у конкретній науці); 4) дисциплінарна методологія, що стосується частини науки (дидактика); 5) методологія міждисциплінарних досліджень.

МЕТОДОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ - розділ педагогічної науки, який вміщує основні принципи, форми та методи наукового пізнання і шляхи перетворення педагогічної дійсності. Визначає загальні підходи до пізнання закономірностей навчання, виховання і розвитку особистості. Об'єктом методології педагогіки є пізнання сутності навчально-виховного процесу й розвитку молоді людини, а її предметом – закономірності процесу формування особистості.

МИСЛЕННЯ – психічний пізнавальний процес відображення суттєвих зв'язків і відношень предметів і явищ об'єктивного світу; вища форма відображення дійсності у психіці, ідеальна діяльність, результатом якої є об'єктивна істина. Процес мислення характеризується наступними особливостями: мислення завжди має опосередкований характер; мислення ґрунтується на знаннях людини про загальні закони природи і суспільства; мислення починається з “живого споглядання” проте не зволиться до нього; мислення завжди є відображенням зв'язків і відношень між предметами у формі слова; мислення людини органічно пов'язано з практичною діяльністю. За конкретними ознаками (зміст, характер завдань, ступінь новизни) М. поділяють на конкретно-дійове, наочно-образне, абстрактне; практичне і теоретичне; репродуктивне і творче.

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ ПЕДАГОГІКИ – це її зв'язки з іншими науками, які дають можливість повніше пізнати педагогічні факти, явища і процеси.

МОДЕЛЮВАННЯ - це досить новий і перспективний метод наукового пошуку, який ґрунтується на побудові і дослідженні моделей, як засобу вивчення явищ і процесів. Наукова модель - це уявно чи матеріально реалізована система, яка адекватно відображає предмет дослідження і здатна замінити його у такій мірі, що вивчення моделі дозволяє одержати нову інформацію про сам предмет. Моделі поділяють на два види: матеріальні та ідеальні. *Матеріальні моделі* втілюються у певному матеріалі - дереві, метали, склі та ін. *Ідеальні моделі* фіксуються у таких наочних елементах як креслення, рисунок, схема, програма та ін. Метод моделювання має наступну структуру: а) постановка завдання; б) створення або

вибір моделі; в) дослідження моделі; г) перенесення знань з моделі на оригінал. Означений метод ґрунтується на синтетичному підході, тобто дозволяє виділяти цілісні системи і досліджувати їх функціонування. Головна його перевага – цілісність інформації.

МОРАЛЬ (від лат. mores – звичаї) - одна з форм суспільної свідомості; система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей; система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки і діяльності, які регулюють відносини між людьми за будь-якої життєвої ситуації.

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ – один з найважливіших видів виховання, який полягає у цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття і формування звичок і навичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології; це виховна діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння удеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності.

МОРАЛЬНІ ЗВИЧКИ – корисні для суспільства, стійкі форми поведінки (образ дії), які стають потребою людини і здійснюються у будь-яких ситуаціях і умовах.

МОРАЛЬНІ ПЕРЕКОНАННЯ – пережиті та узагальнені моральні принципи, норми. Формуються у процесі активного і вольового оволодіння всім багатством моральної культури і стають керівництвом до дії для особистості.

МОРАЛЬНІ ПОЧУТТЯ – виражають запити, оцінки, відношення, спрямованість духовного розвитку особистості.

МОРАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ШКОЛЯРА – одна із сторін суспільної свідомості, її суб'єктивно-ідеальна форма, яка у вигляді уявлень і понять відображає реальні відношення і регулює моральну сторону його діяльності.

МОРАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ – стійка суспільна позиція особистості, що складається як результат світоглядної основи, домінуючих мотивів поведінки і проявляється як властивість особистості у різних умовах і обставинах.

МОРАЛЬНІСТЬ – характеристика особливого виду практичної діяльності людей, що мотивується моральними ідеалами, переконаннями, нормами та принципами. Означає здатність людини творити добро не за зовнішнім примусом, а завдяки внутрішній свідомості та добровільності. М. включає моральні погляди, теорії, переконання, почуття, відношення людей, моральну поведінку.

МОРАЛЬНИЙ ВЧИНІОК – специфічний вид розумово-вольової дії, необхідна складова діяльності людини, вияву її характеру і поведінки; найменша одиниця моральної поведінки, яка зберігає основні її властивості. Відіграє винятково важливу роль у морально-психічному розвитку особистості.

МОРАЛЬНИЙ ІДЕАЛ – виступає мірою реального і потрібного суспільству типу моральних відносин. Він задає ближню та дальню перспективу для виховання і самовиховання. Ідеал має дві основні форми: а) це побудована суспільством модель людини вищого рівня буття (теоретична форма ідеалу); б) жива дійсність, первинна його форма, реальна, творчо охоплена мислителями модель майбутньої людини. Ідеал виступає орієнтиром для регулювання поведінки кожної людини.

МОТИВ – спонукальна причина дії і вчинків людини (те, що штовхає до дії), яка безпосередньо пов'язана із задоволенням потреб; усвідомлена причина, яка обумовлює вибір дій і вчинків; предмет (матеріальний чи ідеальний), який спонукає до вибору дій.

МОТИВАЦІЯ – система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки.

Н

НАВИЧКИ – здатність виконувати певні дії автоматично, не застосовуючи поелементного контролю; дія, що характеризується високою мірою засвоєння. Часто кажуть, що навички - це автоматизовані уміння.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА – державний документ, в якому розкривається зміст освіти з кожного навчального предмета в кожному класі і визначається система наукових знань, світоглядних і морально-естетичних ідей, практичних умінь і навичок, яких необхідно опанувати учням, і кількість годин на їх вивчення;

документ, що визначає зміст і обсяг знань з кожного навчального предмета, умінь і навичок, які підлягають засвоєнню, зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН – державний нормативний документ, який визначає підсумоване навчальне навантаження учнів і його розподіл за етапами навчання і класами, тобто установлює перелік навчальних предметів, розподіл їх за роками навчання, кількість годин на тиждень, виділених для вивчення кожного предмета в окремому класі школи;

документ, що визначає склад навчальних предметів, які вивчаються в даному навчальному закладі, їх розподіл, тижневу й річну кількість годин, що відводяться на кожний навчальний предмет, і, в зв'язку з цим, структуру навчального року.

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК – книга, матеріал якої розширює межі підручника, містить додаткові, найновіші і довідкові відомості.

НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ – спеціально підібраний і дидактично оброблений матеріал науки; педагогічно обґрунтована система наукових знань та практичних навичок і умінь, які відображають основний зміст та методи визначеної науки.

НАВЧАННЯ – цілісний двосторонній процес педагогічної діяльності вчителя (викладання) і пізнавально-навчальної діяльності учнів (учіння), спрямований на досягнення навчально-виховних завдань;

процес двосторонньої діяльності педагога і учнів спрямований на передачу і засвоєння знань учнями;

цілеспрямований процес взаємодії вчителя і учнів, у ході якого відбувається засвоєння знань, умінь, навичок, здійснюється виховання та розвиток учнів;

цілеспрямований, двосторонній процес, в якому здійснюється сумісна діяльність вчителя (викладання) і учнів (учіння);

процес передачі і засвоєння знань, умінь та навичок і способів пізнавальної діяльності людини;

цілеспрямований процес взаємодії учителя і учнів, у ході якого здійснюється освіта людини;

двосторонній процес, який включає засвоєння навчального матеріалу, тобто діяльність учнів (учіння) і керівництво ними, тобто діяльність учителя (викладання);

цілеспрямований педагогічний процес організації і стимулювання активної навчальної і пізнавальної діяльності учнів по оволодінню науковими знаннями, вміннями та навичками, розвитку творчих здібностей, світогляду та морально-естетичних поглядів і переконань;

особлива соціальна діяльність з прискореною передачею молодому поколінню і засвоєння ним шляхом організованої пізнавальної і практичної діяльності накопиченого соціального досвіду в надбання індивіду.

НАРОДНА ПЕДАГОГІКА – галузь педагогічних знань і досвіду народу, що виробляється у домінуючих серед нього поглядах на мету, завдання, засоби і методи виховання і навчання. Першим у вітчизняну педагогічну літературу термін “Н.п.” запровадив К.Д.Ушинський. О.В.Духнович у підручнику “Народна педагогія в пользу училищ и учителей сельских”(1858р.) також використовує поняття “народна педагогіка”.

НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ – особлива форма процесу пізнання, систематичне цілеспрямоване вивчення об’єктів, в якому використовуються засоби і методи науки і яке завершується формулюванням знання про досліджуваний об’єкт. Фундаментальні дослідження мають за мету розкрити сутність педагогічних закономірностей; спрямовані на поглиблення наукового знання, розвиток методології науки, відкриття її нових галузей і не переслідують безпосередньо практичних цілей. Прикладні дослідження вирішують окремі теоретичні і практичні завдання, які пов’язані з формуванням змісту виховання і освіти, розробкою педагогічних технологій; поєднують науку з практикою, фундаментальні дослідження і розробки. Розробки мають за мету створення програм, підручників, посібників, інструктивно-методичних рекомендацій з питань організації процесів виховання і навчання, управління виховними системами.

НАУКОВИЙ СВІТОГЛЯД – цілісна система наукових, філософських, моральних, правових, естетичних понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення людини до оточуючої дійсності і самої себе; специфічна форма свідомості людини, яка включає в себе систему її знань, поглядів, переконань та ідеалів, у яких виражається її ставлення до розвитку природи і суспільства, і які визначають її суспільно-політичну і морально-естетичну позицію і поведінку у різних сферах життя. Для Н.С. характерні наступні риси: а) правильно пояснює минуле і сучасне (малює наукову картину світу); б) дозволяє передбачати розвиток подій і явищ у суспільстві і природі; в) має гуманістичний характер.

НАУКОВА КАРТИНА СВІТУ - система уявлень про найзагальніші закони побудови і розвитку Всесвіту та його окремих частин.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ – історично зумовлена і створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності підрастаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь. Н.В. - це виховання підрастаючих поколінь у дусі українського виховного ідеалу на багатовікових традиціях.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІДЕАЛ ВИХОВАННЯ - базується на загальнолюдських цінностях і включає в себе ті риси, які відповідають духовності та звичаям даного народу. Зміст Н.І.В. залежить від державного устрою, світогляду, релігії, моралі, від рівня розвитку культури, від національних особливостей народу.

НОП УЧИТЕЛЯ – полягає у створенні оптимальних умов для досягнення високих результатів у навчально-виховній роботі при раціональній витраті часу, сил і засобів як учителя так і учнів. Це такий стиль діяльності, який при мінімальній затраті ресурсів дає максимальний педагогічний ефект, найвищий ступінь організації навчально-виховного процесу на всіх його ділянках.

О

ОЗНАКИ КОЛЕКТИВУ – це ті характерні риси, які властиві колективу. До них належать: а) наявність суспільно значимої мети; б) щоденна спільна діяльність, спрямована на її досягнення; в) наявність органів самоврядування; г) встановлення певних психологічних стосунків між членами колективу.

ОСВІТА – процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок;

система знань, умінь і навичок, здобутих людиною у навчальних закладах у процесі навчання; загальний рівень знань, культури у суспільстві;

сукупність систематизованих знань, умінь, навичок, поглядів, переконань, набутих у результаті навчання в навчальному закладі або шляхом самоосвіти;

процес і результат оволодіння учніми системою наукових знань та пізнавальних умінь і навичок, формування на цій основі світогляду, моральних та інших якостей особистості. Розвитку її творчих сил і здібностей;

така сторона виховання, котра полягає в оволодінні системою наукових та культурних цінностей, накопичених людством;

цілеспрямований процес навчання і виховання в інтересах особистості, суспільства, держави, що супроводжується констатацією досягнення громадянином...визначених державою освітніх рівнів;

єдиний процес фізичного і духовного формування особистості, процес соціалізації, що свідомо орієнтований на деякі ідеальні образи, на історично обумовлені, більш-менш чітко зафіксовані у суспільній свідомості соціальні еталони (спартанський воїн, добродійний християнини..., гармонійно розвинута особистість);

творення Людини; зафіксоване досягнення рівня культури, загальних чи професійних знань, набутих у процесі навчання (початкова, середня, вища); діяльність, спрямована на відповідне досягнення; система навчальних, наукових і методичних органів та закладів, що її забезпечують (система освіти);

процес і результат цілеспрямованого інформаційного окультурення суб’єктів діяльності заради утвердження соціально-культурної форми життя. Отже, освіта є процесом і результатом цілеспрямованого формування культури людини.

ОСВІТА ГУМАНІТАРНА - пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті освіти, встановлення зв’язків між предметами через загальнолюдську складову шкільних дисциплін, формування особистісної зрілості учнів.

ОСВІТА ЗАГАЛЬНА – сукупність знань основ наук про природу, суспільство, людину, її мислення, мистецтво, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від її професії.

ОСВІТА ПОЛІТЕХНІЧНА – сукупність знань про головні галузі і наукові принципи виробництва, формування загальнотехнічних практичних навичок, необхідних для участі у продуктивній праці.

ОСВІТА ПРОФЕСІЙНА – сукупність знань, умінь і навичок, оволодіння якими дає змогу працювати спеціалістом вищої, середньої кваліфікації, або кваліфікованим робітником; підготовка у навчальних закладах спеціалістів різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності в одній з галузей народного господарства, науки, культури; невід’ємна складова частина єдиної системи народної освіти. Зміст професійної освіти включає поглиблене ознайомлення з науковими основами і технологією обраного виду праці; формування психологічних і моральних якостей особистості, важливих для роботи у певній сфері людської діяльності.

ОСОБИСТІТЬ – людина як суб’єкт відношень і свідомої діяльності, яка здатна до самопізнання і саморозвитку; стійка система соціально-значимих якостей, відношень, установок і мотивів, що характеризують людину як представника суспільства. Взаємовідношення між індивідом як продуктом антропогенеза, особистістю, яка засвоїла суспільно-історичний досвід, та індивідуальністю, що перетворює світ, можуть бути охарактеризовані формулою: “індивідом народжуються, особистістю стають, індивідуальність відстоюють”. Індивід у своєму розвитку відчуває соціально обумовлену потребу бути особистістю і виявляє здатність стати особистістю, яка реалізується у соціально значущій діяльності. Цим визначається розвиток людини як особистості.

II

ПЕДАГОГ – 1) Особа, фахом якої є навчання і виховання, - шкільний учитель, вихователь дошкільного закладу, викладач і вихователь середнього і вищого навчального закладу тощо; 2) Науковий працівник, який досліджує проблеми педагогіки як науки.

ПЕДАГОГІКА – наука про виховання, освіту та навчання людини на всіх етапах її вікового розвитку; наука про виховання підростаючого покоління і дорослих; вона є організованим впливом на світогляд і поведінку людей;

наука про виховання людини; розкриває сутність, цілі, завдання та закономірності виховання, його роль у житті суспільства і у розвитку особистості;

наука про виховні відносини, що виникають у процесі взаємозв’язку виховання, освіти і навчання з самовихованням, самоосвітою, самонавчанням та спрямовані на розвиток людини;

сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання і розвитку особистості людини.

ПЕДАГОГІКА АВТОРИТАРНА - напрям педагогічного мислення і практичної діяльності, який ґрунтується виключно на безумовному визнанні авторитету педагога і повному підпорядкуванню дитини його волі. Сучасна прогресивна педагогіка відкидає принцип авторитаризму у вихованні і навчанні як такий, що суперечить завданням гуманістичного виховання дітей.

ПЕДАГОГІКА СПІВРОБІТНИЦТВА - напрям педагогічного мислення і практичної діяльності, спрямований на демократизацію і гуманізацію педагогічного процесу. Полягає у спільній діяльності учителя і учнів, вихователя і вихованців, яка ґрунтується на взаєморозумінні і гуманізмі, на єдності інтересів і прагнень, метою якої є особистісний розвиток дитини у процесі виховання і навчання.

ПЕДАГОГІКА ШКОЛИ – галузь педагогіки, яка вивчає навчально-виховний процес у закладах загальної освіти (об’єкт); закономірності, зміст, форми, методи і засоби навчання і виховання учнів загальноосвітньої школи (предмет). Включає дидактику, теорію виховання і теорію управління, гігієну дітей і підлітків (шкільну гігієну) у тій частині, де співпадають об’єкт і предмет їх дослідження. Крім того, взаємодіє з віковою педагогікою, історією педагогіки, дефектологією і іншими галузями педагогічної науки.

ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА – вивчення результативності навчально-виховного процесу у школі на основі змін у рівні вихованості учнів та зростанні педагогічної майстерності вчителів.

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ – Структура педагогічної діяльності відповідає загальній структурі діяльності і її можна представити у вигляді таких структурних компонентів: суб’єкт педагогічного впливу, предмет їх спільної діяльності, цілі навчання і виховання та засоби педагогічної комунікації. Структурні елементи педагогічної системи пов’язані між собою прямими і оберненими зв’язками. Можна виділити і функціональні компоненти педагогічної діяльності : 1) гностичний; 2) проєктувальний; 3) конструктивний; 4) організаторський; 5) комунікативний. Функціональні елементи характеризують динамічний характер П.Д. Крім того, педагогічну діяльність можна уявляти у вигляді множини задач, які розв’язує вчитель в ході навчання і виховання учнівської молоді.

ПЕДАГОГІЧНА РАДА – орган колективного керівництва школою. До складу П.Р. входять: директор школи (голова), його заступники, організатор позашкільної й позакласної виховної роботи, усі вчителі і вихователі, лікар, голова батьківського комітету. Основне завдання П.Р. - об’єднання зусиль педагогічного колективу школи на піднесення рівня навчально-виховної роботи, впровадження у практику досягнень педагогічної науки і практики.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС (НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС) – цілеспрямована, свідомо організована, динамічна взаємодія вихователів і вихованців, у процесі якої вирішуються суспільно необхідні завдання освіти й гармонійного виховання; цілісний процес, що органічно поєднує навчання, виховання і розвиток вихованців.

ПЕДОЦЕНТРИЗМ - напрям у філософії виховання, який виходить із пріоритету інтересів і потреб дитини, вбачає головним завданням педагогіки створення умов для розвитку особистості. Представники педоцентричного напрямку стверджують, що зміст, організація, методи виховання повинні визначатися безпосередніми інтересами і потребами дитини, а не соціально-економічними умовами і потребами суспільства. Педоцентричні ідеї становлять значну частину педагогічної системи, яка відома під назвою “вільне виховання”, які були дуже популярними наприкінці XIX - початку XX ст.. Проте у чистому вигляді не знайшли свого відображення у практиці вітчизняної системи виховання.

ПІДРУЧНИК – книга, що включає основи наукових знань з певної навчальної дисципліни у відповідності з цілями навчання, встановленими програмою і дидактичними вимогами.

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС – властивість особистості, яка проявляється в активному, емоційно забарвленому відношенні до пізнання предметів, явищ навколишньої дійсності, видів діяльності, що викликається усвідомленням їх значущості для особистості; інтерес до пізнання, у процесі якого відбувається оволодіння змістом навчальних предметів і необхідними засобами або уміннями і навичками, з допомогою яких ученя отримує освіту.

ПЛАН РОБОТИ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА – науково обґрунтоване проєктування становлення і розвитку класного колективу і кожного вихованця зокрема.

ПОНЯТТЯ – є основною формою наукових знань, концентрують в собі в узагальненому вигляді теоретичні педагогічні ідеї, концепції, закони та закономірності. Визначається як: форма мислення, що відображає суттєві властивості, суперечливі зв'язки і відношення предметів та явищ в процесі їх розвитку; форма мислення, в якій відображаються загальні істотні властивості предметів та явищ об'єктивної дійсності, загальні взаємозв'язки між ними у вигляді цілісної сукупності ознак; думка або система думок, що узагальнює, вирізняє предмети деякого класу за визначеними загальними і специфічними для них критеріями; думка, яка синтезує в узагальненому вигляді предмети та явища дійсності і зв'язки між ними. Отже, з теоретико-пізнавальної точки зору поняття є формою мислення, що являє собою відображення у свідомості людини об'єктів дійсності (предметів, властивостей, відношень) стосовно їх специфічних (тобто, характерних тільки для цих об'єктів) і, бажано, суттєвих властивостей; формою наукового знання, що відображає об'єктивне, суттєве щодо властивостей речей та явищ і закріплюється спеціальними термінами.

ПОНЯТТІНЕ МИСЛЕННЯ – такий тип мислення, користуючись яким людина у процесі розв'язування задач безпосередньо не звертається до дослідного вивчення дійсності, не одержує сама необхідні для мислення емпіричні факти, не виконує практичних дій, спрямованих на перетворення дійсності. Вона веде пошук розв'язання проблеми з самого початку і до кінця у свідомості, користуючись вже готовими знаннями, які відображені у поняттях, судженнях, умовиводах. Такий тип мислення притаманний науковим дослідженням теоретичного характеру.

ПОТРЕБА – стан живого організму, людини, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності і є рушійною силою їхньої активності. Організовує і спрямовує пізнавальні процеси, уявлення і поведінку.

ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА – наукова дисципліна, об'єктом якої є виховні і освітні системи різних країн світу, предметом – закономірності функціонування і розвитку даних систем. Порівняльний аналіз освітньо-виховних систем різних народів, загального і специфічного в їх побудові сприяє збагаченню національної педагогічної науки за рахунок переосмислення і використання міжнародного досвіду.

ПОРІВНЯННЯ - процес встановлення подібності або відмінностей предметів та явищ дійсності, а також знаходження загального, притаманного двом або кільком об'єктам. Різні об'єкти чи явища можуть порівнюватись безпосередньо або опосередковано через їх порівняння з будь-яким іншим об'єктом (еталоном). Вимоги: а) можуть порівнюватись лише такі явища, між якими можлива деяка об'єктивна спільність; б) порівняння має здійснюватись за найбільш важливими, суттєвими (у плані конкретного завдання) рисами.

ПРЕДМЕТ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІКИ – існує кілька підходів до визначення.

Підхід 1 - виховання як функція суспільства передавати новим поколінням знання, мораль, досвід як в організованих формах (система освіти), так і в результаті взаємодії між поколіннями та під впливом середовища;

Підхід 2 – виховна діяльність, яка здійснюється у навчально-виховних закладах.

Підхід 3 – виховання як “свідомо і цілеспрямовано організований процес”.

Підхід 4 - дослідження сутності розвитку і формування особистості людини та визначення на цій основі теорії і методики виховання як спеціально організованого педагогічного процесу;

Підхід 5 - об'єктивні закони конкретно-історичного процесу виховання, що органічно пов'язані із законами розвитку суспільних відношень, а також реальна суспільна виховна практика формування підрастаючих поколінь, особливості та умови організації педагогічного процесу.

Підхід 6 - освіта як реальний цілісний педагогічний процес, що цілеспрямовано організований у спеціальних соціальних інститутах (сім'ї, освітніх та культурно-виховних закладах);

освіта як єдина інтегрована категорія.

ПРОБЛЕМА – теоретичне чи практичне питання, яке потребує розв'язання, дослідження. Проблема педагогічного дослідження відображає протиріччя між знаннями про потреби людини у галузі виховання і навчання та незнанням шляхів, засобів і методів їх розв'язання.

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ – науково обгрунтована система соціально-економічних, психологічних, виробничо-технічних та індивідуальних заходів, спрямованих на надання допомоги учням у їх професійному самовизначенні згідно з особистими здібностями, можливостями, покликанням і відповідно до потреб суспільства.

ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІКА – об'єкт дослідження – навчально-виховний процес у закладах початкової, середньої та вищої професійної освіти; предмет – закономірності, зміст, форми, методи і засоби професійної освіти. Як складові частини професійної педагогіки розвиваються педагогіка профтехосвіти, педагогіка вищої школи, педагогіка середньої спеціальної освіти, які мають локалізовані об'єкт і предмет діяльності.

ПРОФЕСІОГРАММА ВЧИТЕЛЯ – система вимог, які ставить професія до людини. Професіограма вчителя повинна включати у себе своєрідний паспорт спеціаліста, його кваліфікаційну характеристику, тобто визначення обсягу і науково обгрунтованого співвідношення громадсько-політичних, соціальних і психолого-педагогічних знань, а також програму педагогічних і методичних умінь і навичок, необхідних у педагогічній діяльності. на базі П.В. складаються навчальні плани, підручники і посібники, за якими відбувається професійна підготовка майбутнього вчителя.

ПРИЙОМ НАВЧАННЯ (ВИХОВАННЯ) – окремі операції, розумові чи практичні дії вчителя або учнів, які розкривають чи доповнюють спосіб взаємодії учасників педагогічного процесу, що виражає даний метод навчання (виховання).

ПРИНЦИП – узагальнені вимоги до організації і здійснення процесів виховання і навчання.

ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ - вихідні положення, що впливають із закономірностей виховання і визначають загальне спрямування виховного процесу, основні вимоги до його змісту, методики і організації. П.В. - система вимог, що охоплює всі сторони процесу виховання і відображає результати узагальнення досвіду виховної практики. До загальних П.В. можна віднести: суспільної спрямованості; цілісного підходу; суб'єктності; гуманістичної спрямованості; особистісно-орієнтованого підходу; співробітництва; діяльнісного підходу; варіативності діяльності; стимулювання активності особистості; єдності виховних впливів сім'ї, освітніх закладів, колективу, громадськості; врахування вікових і індивідуальних особливостей; узгодженості прямих і паралельних педагогічних впливів; опори на позитивне; естетизації дитячого життя.

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ – основні вихідні положення теорії навчання. Загальні принципи навчання: зв'язку змісту і методів навчання з національною культурою і традиціями; виховуючого характеру навчання; науковості;

систематичності; наступності; свідомості і активності учнів; наочності; доступності; індивідуалізації процесу навчання; уважного вивчення інтересів, здібностей, нахилів кожного учня.

ПРИНЦИП ПАРАЛЕЛЬНОЇ ДІЇ (за А.С.Макаренком) – полягає у тому, що виховний вплив на учнів повинен відбуватися за допомогою не прямої, а опосередкованої дії, тобто здійснюватись через колектив. Вихователь повинен бути, перш за все, членом того самого колективу, а вже потім, підтриманий колективом – у ролі вихователя. Вихователь повинен впливати на колектив, не висуваючи сутність своєї педагогічної позиції на перший план. Впливаючи на колектив, впливати на кожну окрему особистість. “Для колективу, через колектив, силами колективу”.

Р

РЕТРАДАЦІЯ – значне відставання середньофізичних і психофізіологічних констант дитини чи підлітка порівняно з оптимальними.

РІВЕНЬ ВИХОВАНOSTI - ступінь сформованості у особистості відповідно до вікових можливостей найважливіших якостей, які є показниками вихованості. Традиційно визначають три рівні: високий - характеризується наявністю всіх ознак, властивих даному показнику; середній - констатується при наявності половини чи більше половини ознак відповідного критерію; низький - менша половина ознак від загального числа, що розкриває критерії, чи у разі їхньої відсутності.

РІВНІ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ – а) емпіричний – встановлюються нові факти в науці та на основі їх узагальнення формулюються емпіричні закономірності; б) теоретичний – висуваються і формулюються основні, загальні педагогічні закономірності, що дозволяють пояснити раніш відкриті факти, а також передбачити майбутні події і факти; в) методологічний – на основі емпіричних і теоретичних досліджень формулюються загальні принципи і методи досліджень педагогічних явищ, побудова теорії.

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ – процес формування психічних якостей і властивостей особистості, що дозволяють пізнавати оточуючий світ;

діалектично протирічний процес кількісних і якісних її змін;

процес становлення особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих соціальних і природних процесів;

процес кількісних і якісних змін, які відбуваються в організмі, психіці, інтелектуальній та духовній сферах людини під впливом зовнішніх (природне і соціальне середовище, виховання, колективна діяльність, спілкування) та внутрішніх (анатомо-фізіологічні передумови, особиста активність, що реалізується у діяльності), керованих (виховання і самовиховання) некерованих (об’єктивний, стихійний вплив середовища) факторів;

ряд внутрішньо пов’язаних, послідовних і прогресивних змін, що характеризують рух людини від нижчих до вищих рівнів її життєдіяльності;

ряд послідовно пов’язаних кількісних і якісних змін, що відбуваються з організмом людини від моменту її народження і до кінця життя, становлення людини як соціальної істоти;

взаємопов’язаний процес кількісних і якісних змін, що відбуваються в анатомо-фізіологічному дозріванні людини, в удосконаленні її нервової системи і психіки, а також її пізнавальної і творчої діяльності, в збагаченні її світогляду, моральності, суспільно-політичних поглядів, переконань;

РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ – важлива складова частина всебічного розвитку особистості, підготовки її до життя і праці; процес розвитку розуму, пізнавальних здібностей і інтересів дитини, озброєння її знаннями, вміннями та навичками, формування наукового світогляду. Р.В. спрямоване на розвиток інтелектуальної культури особистості, пізнавальних мотивів, навичок мислення, раціональної організації навчальної праці. Передбачає розвиток мислення і пізнавальних здібностей людини. Головним завданням Р.В. у школі є формування творчої мислячої особистості.

РУШІЙНІ СИЛИ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ – це сукупність суперечностей, вирішення яких сприяє просуванню процесу виховання до нових цілей. Можна назвати наступні суперечності: між необмеженими можливостями розвитку людської природи і обмежувачими умовами соціального життя; між зрелими соціально значимими завданнями, які треба вихованцю вирішувати і тими можливостями, які обмежують його вчинки і дії; між зовнішніми впливами і внутрішніми прагненнями; між впливами сім’ї, школи, громадськості, вулиці, засобів масової комунікації; між організованим впливом школи і стихійним впливом оточення; між окремими впливами вчителів, що працюють у даному класі; між рівнем розвитку особистості і виконуваними нею функціями у колективі; між набутим негативним досвідом поведінки і новими умовами життя і діяльності; між усвідомленням учнем своїх прав і обов’язків.

С

САМОВИХОВАННЯ – систематична і свідома діяльність людини, спрямована на вироблення і вдосконалення своїх позитивних якостей і подолання негативних;

цілеспрямований, свідомий процес формування морально-психологічних якостей особистості, робота над удосконаленням самого себе;

свідома систематична діяльність людини, яка спрямована на саморозвиток, самоосвіту, удосконалення позитивних і подолання негативних якостей особистості.

САМООСВІТА – активна цілеспрямована пізнавальна діяльність людини, що пов’язана з пошуком і засвоєнням знань у певній галузі; цілеспрямована робота людини, у ході якої відбувається розширення і поглиблення знань, удосконалення існувачих і набуття нових навичок і умінь; освіта, яка набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання у стаціонарному навчальному закладі. С. є невід’ємною частиною і систематичного навчання у стаціонарних закладах, сприяючи поглибленню, розширенню і більш міцному засвоєнню знань.

САМООСВІТА ПЕДАГОГІЧНА - це цілеспрямована самостійна діяльність учителів з удосконалення і поповнення своїх психолого-педагогічних і методичних знань, з їх творчого застосування у процесі практичної діяльності.

САМОСТІЙНА НАВЧАЛЬНА РОБОТА – різноманітні види індивідуальної і колективної навчальної діяльності школярів, яка здійснюється ними на навчальних заняттях або дома за завданнями вчителя, під його керівництвом, проте без його безпосередньої участі.

СВІТОГЛЯД – узагальнена система поглядів, переконань, ідеалів, в яких людина виражає своє ставлення до оточуючого її природного і соціального середовища. С. складається з таких підсистем: а) найбільш загальні знання як основа формування поглядів і переконань; б) свідоглядні вміння (розумові операції, уміння робити висновки тощо); в) сукупність почуттів, в яких виражається позиція особистості; г) вирішення світоглядних проблем на основі вольових якостей (цілеспрямованість, рішучість, самовладання, принциповість).

СЕРЕДОВИЩЕ – все те, що оточує дитину від народження до кінця життя, починаючи з сім'ї, ближнього оточення і кінчаючи середовищем соціальним, в якому вона народжується і яке створює умови для її розвитку і виховання.

СЕРЕДОВИЩЕ НАВКОЛИШНЄ – природні, соціально-економічні та матеріально-побутові умови життєдіяльності людського суспільства і кожної людини.

СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІАЛЬНЕ – оточуючі людину суспільні, матеріальні та духовні умови її існування, формування і діяльності.

СИНТЕЗ – практичне чи мислене сполучення частин або властивостей (сторін) об'єкта вивчення в єдине ціле. Протилежний аналізу з яким нерозривно пов'язаний і не існує окремо від нього.

СИСТЕМА ОСВІТИ - існуюча в масштабі країни структура освітньо-виховних закладів. До неї входять ясла, дитячі садки, загальноосвітні і професійні школи, вищі навчальні заклади. Часто до С.О. належать також різні навчальні заклади для дорослих, культуроосвітні установи. Основу системи освіти складають початкова (або елементарна), середня і вища освіта.

СИСТЕМА ПЕРСПЕКТИВНИХ ЛІНІЙ (за А.С.Макаренком) – ряд послідовно поставлених перед колективом цілей, досягнення яких викликає перехід від простого задоволення до глибокого почуття обов'язку. Поступове досягнення тої чи іншої мети і прагнення до наступної цілі стимулює і забезпечує рух колективу, тобто підтримує його життєспроможність.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД полягає у комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), вивченні їх як єдиного цілого із узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. Виходячи з цього принципу, треба вивчити кожен елемент системи у його зв'язку та взаємодії з іншими елементами, виявити вплив властивостей окремих частин системи на її поведінку в цілому, встановити загальні властивості системи і визначити оптимальний режим її функціонування.

СИТУАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНА - це фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнями вихованості учнів і колективу, що їх враховує вчитель, добираючи способи впливу, стимулюючи розвиток особистості.

СІМЕЙНА ПЕДАГОГІКА – галузь педагогічної науки, об'єкт якої – процес формування особистості у сім'ї, предмет – закономірності, протиріччя, специфіка формуючого впливу сім'ї. Джерелами С.П. є етнопедагогіка, вікова, дошкільна педагогіка, теорія виховання, педагогічна психологія.

СПАДКОВІСТЬ – відновлення у нащадків біологічної подібності; здатність передавати свої ознаки від батьків до нащадків, наступному поколінню; здатність організмів повторювати у ряду поколінь подібні типи обміну речовин та індивідуального розвитку у цілому. Забезпечується самовідновленням матеріальних одиниць спадковості – генів, які локалізуються у специфічних структурах ядра клітини (хромосомах) і цитоплазми. Разом із мінливістю спадковість забезпечує сталість і різноманісність форм життя і є основою еволюції живої природи. У спадковість передаються: анатомо-фізіологічна структура, яка відображає характерні ознаки індивіда як представника виду *Homo sapiens* (високоорганізований мозок, задатки до мови, ходіння у вертикальному положенні, до окремих видів діяльності та ін); фізичні особливості (зовнішні расові ознаки, колір шкіри, волосся, очей, риси обличчя, тип нервової системи, конституція тіла тощо); фізіологічні особливості (форми обміну речовин, сполучення білків у організмі, група і резус-фактор крові тощо); схильність до деяких захворювань спадкового характеру (гемофілія, шизофренія, цукровий діабет, ендокринні розлади тощо); здатність до певних видів діяльності (музика, спів, спорт тощо).

СПІЛКУВАННЯ – один з універсальних способів вияву групової форми буття людей; форма активності особистості, яка породжується потребами у сумісній життєдіяльності та обміні інформацією; проявляється у встановленні та розвитку контактів між людьми, у формуванні міжособистісних контактів.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ - систематичне цілеспрямоване вивчення об'єкта дослідження, яке дає змогу отримати первинну інформацію у вигляді сукупності емпіричних тверджень. С. повинно відповідати наступним вимогам: а) задуманості заздалегідь (провадиться для певного, чітко поставленого завдання); б) планованості (виконується за планом, складеним відповідно до завдання дослідження); в) цілеспрямованості (спостерігаються лише певні сторони явища, котрі викликають інтерес при дослідженні); г) активності (спостерігач активно шукає потрібні об'єкти, риси явища); д) систематичності (спостереження ведеться безперервно або за певною системою).

СТРУКТУРА ПЕДАГОГІКИ – відображає зв'язки і відносини, що склалися у ході історичного розвитку різних галузей педагогічних знань, визначає місце кожної з педагогічних наук, її роль для педагогічної практики.

СУСПІЛЬНА ДУМКА – система загальних суджень людей, яка виникає у процесі їхньої спільної діяльності і спілкування та виражає ставлення до різних явищ, подій навколишньої дійсності, які становлять загальний інтерес.

СУТНІСТЬ – як філософська категорія відображає глибинні зв'язки та внутрішні відносини, які визначають основні тенденції розвитку даного явища; перехід зовнішнього (об'єктивного) у внутрішнє (суб'єктивне), що переходить у свідомість людини. Тобто, сутність означає смисл речі чи явища; те, чим воно є, на відміну від усіх інших речей. Сутність відображає глибинні зв'язки, внутрішні відносини, які визначають основні риси та тенденції розвитку даного явища.

Т

ТАЛАНТ – видатні здібності, високий ступінь обдарованості у певній сфері людської діяльності.

ТЕОРІЯ - система знань, яка описує і пояснює сукупність явищ певної частки дійсності і зводить відкриті у цій галузі закони до єдиного об'єднувального початку (витоку). Т. будується на результатах, отриманих на емпіричному рівні досліджень. У теорії результати впорядковуються, вписуються у струнку систему, об'єднану загальною ідеєю, уточнюються на основі введених до теорії абстракцій, ідеалізацій та принципів.

ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ – наукова дисципліна, об'єктом якої є цілеспрямований процес формування особистості і колективу, а предметом – властивості, протиріччя, закономірності цього процесу, виховні відносини, педагогічні технології.

ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ (ДИДАКТИКА) – наукова дисципліна, об'єктом якої виступає процес навчання, який включає органічно взаємопов'язані викладання і учіння, а предметом – закономірні зв'язки і відношення, які функціонують у даному процесі, зміст освіти, принципи, організаційні форми, способи та засоби реалізації цілей навчання.

ТЕОРІЯ УПРАВЛІННЯ – наукова дисципліна, об'єкт якої – процес управління виховними системами, предмет – протиріччя, закономірності, відношення процесу управління; умови, що забезпечують його розвиток.

ТЕОРІЯ ПЕДАГОГІЧНА - система науково-педагогічних знань, яка описує і пояснює елементи реальної педагогічної діяльності у навчальному закладі. Педагогічна теорія дає цілісне уявлення про закономірності та суттєві характеристики процесів та явищ. Складовими елементами педагогічної теорії є педагогічні ідеї, поняття, концепції, закономірності і принципи. Теорія є узагальненням об'єктивних фактів, способом опису та пояснення закономірностей реальної дійсності, засобом наукового передбачення. На основі теорії будується методика навчально-виховної діяльності.

ТЕРМІН НАУКОВИЙ – слово або словосполучення, яке є точним носієм інформації про наукове поняття, оскільки організована термінологічна система передбачає співвідношення "один термін - одне поняття".

У

УМІННЯ – здатність належно виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок; засвоєний людиною шляхом вправ спосіб виконання дії, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок; здатність особистості ефективно виконувати певну діяльність, застосовуючи набуті знання у змінених або нових умовах. У. характеризуються перш за все здатністю за допомогою знань осмислювати одержану інформацію, складати план досягнення мети, регулювати і контролювати процес діяльності. У. дозволяють виконувати дію не тільки у звичних ситуаціях, але й у змінюваних умовах. Розглядаються у знання у дії. Психолого-педагогічна підготовка майбутнього вчителя передбачає оволодіння студентами під час навчання у педагогічному навчальному закладі комплексом педагогічних умінь, необхідних для їх професійної діяльності, а саме: гностичних, проєктувальних, конструктивних, комунікативних, організаторських.

УРОК – це така організаційна форма навчальної роботи у школі, при якій учитель у рамках точно встановленого часу з постійним складом учнів однакового віку за твердим розкладом вирішує певні навчально-виховні завдання.

УЧИТЕЛЬ У ШИРОКОМУ СУСПІЛЬНОМУ ЗНАЧЕННІ - мислитель, громадській діяч, який формує погляди і переконання людей, допомагає їм знайти свій шлях у житті. Учителями часто називають людей, чия мудрість і життєвий досвід залишили глибокий слід у розвитку окремої особистості та її долі.

УЧИТЕЛЬ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ЗНАЧЕННІ – спеціаліст, який проводить навчальну і виховну роботу з учнями у загальноосвітніх школах різних типів; педагогічний працівник, завданням якого є навчання і виховання учнів з врахуванням специфіки предмету викладання, формування загальної культури особистості.

УЧІННЯ – засвоєння змісту освіти і досвіду навчально-пізнавальної діяльності учнями; система пізнавальних дій учня, спрямованих на вирішення навчально-виховних завдань; цілеспрямований процес засвоєння учнями знань, оволодіння вміннями і навичками.

Ф

ФАКТИ ПЕДАГОГІЧНІ – це найпростіші, основні елементи будь-якої емпіричної науки. Вони являють собою інформацію про конкретний стан речей та подій в певний відрізок часу. Ця інформація має місце найчастіше в визначеному теоретичному контексті, який містить вказівки щодо відбору та оцінки фактів.

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ – процес становлення людини як соціальної істоти під дією всіх без виключення факторів - екологічних, соціальних, економічних, ідеологічних, психологічних тощо; становлення людської особистості внаслідок об'єктивного впливу спадковості, середовища, цілеспрямованого виховання і особистої активності вихованця. Під Ф.О. розуміють певну закінченість людської особистості, досягнення відповідного рівня дозрілості, сталості.

ФУНКЦІЇ ПЕДАГОГІКИ – а) аналітична – теоретичне вивчення та пояснення сутності, протиріч, закономірностей, причинно-наслідкових зв'язків процесу виховання; аналіз, узагальнення, інтерпретація та оцінка педагогічного досвіду;

б) прогностична – забезпечення науково обґрунтованого цілепокладання та планування розвитку системи виховання; ефективного управління освітньою політикою;

в) проєктивно-конструктивна – розробка нових педагогічних технологій (змісту, форм, методів, засобів виховання і навчання), педагогічних систем, основ іноваційної педагогічної діяльності; впровадження результатів педагогічних досліджень у практику; науково-методичне забезпечення управління освітніми структурами.

Ш

ШКОЛА – навчально-виховний заклад для навчання, освіти і виховання дітей, молоді і дорослих.

ШКОЛОЗНАВСТВО - галузь педагогічної науки, яка досліджує завдання, зміст і методи управління шкільною справою, систему керівництва школою та організації її роботи